

De ooghoogte van John Körmeling

De orde in het huis van John Körmeling lijkt zich te beperken tot het met de spuitbus op de muur gespoten woord *Orde*. Het is de titel van een gedicht dat misschien is aangebracht in een opwelling, om de chaos te bezweren. Maar het zou ook omgekeerd kunnen zijn: dat het gedicht er het eerst was. Zeker is dat de kunstenaar in zijn werk een strijd levert tegen een zeer hardnekkige orde, die van het getal. Een gesprek over maatreeksen, bureaucratie, de klank van getallen en Tatlin. Over hoe ver je kunt kijken in Nederland.

Cornel Bierens

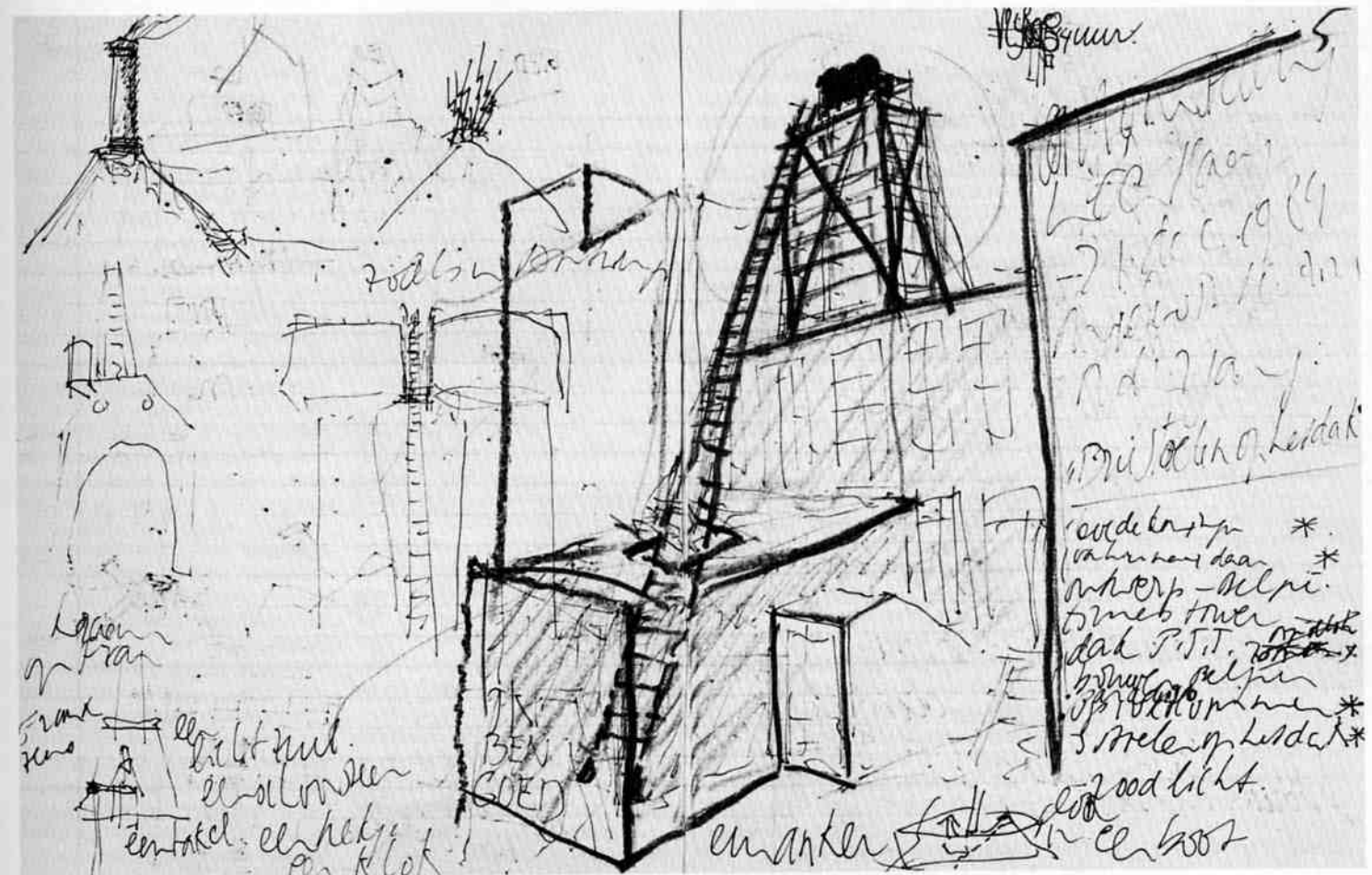
HANGEN EN STAAN heette de installatie die Körmeling maakte in het Apollohuis te Eindhoven (1983). Een lichtbundel scheen vanaf de zolder door gaten in alle verdiepingen heen naar onder de fundering, en kwam via twee spiegels op straat weer omhoog. Tijdens de opbouw keek de kunstenaar vanaf de zolder in de spiegel die helemaal beneden in het grondwater lag. Hij zag de blauwe lucht en had het gevoel dat hij 'door de aardbol heen keek. Absurd. Ontzettend gek.'

Bij de daaropvolgende Biënnale voor Jonge Ar-

chitekten (Amsterdam 1983) installeerde hij buiten een grote spiegel waarvan het beeld (trappartij, ingang en gang met aan het eind het borstbeeld van koningin Wilhelmina) werd opgevangen door een spiegel uit een bovenraam, waarna het via nog meer spiegels werd omgebogen naar een spiegel op een sokkel. Daarin zag je de gang maar dan drie keer zo lang, namelijk zo lang als het traject dat de spiegelbeelden aflegden. De spiegels namen geleidelijk af in grootte want 'ik zie alles door dit hele kleine gaatje. Het kleinste mogelijke spiegel tje hoeft niet groter te zijn dan je pupil', aldus de kunstenaar.

Een soort periscopen waren het en daaraan deed ook denken, qua uiterlijk, wat Körmeling in 1985 ontwierp voor de *Academie van Bouwkunst* in Rotterdam. Tussen de deinende kubussen van Blom moest, op ijzeren poten, een bouwkeetje opduiken. Körmeling vond de academie 'een onlogisch gebouw waarin je continu de muren liep te ontwijken en niets zag dan straat en lucht.' Hij noemde zijn toegevoegde bouwkeetje 'een ontsnapping vanuit een in zichzelf gekeerde

Ontwerp voor theater Zeebelt, Den Haag
foto Peter Cox

ruimte naar een ruimte die kijkt.'

Körmeling nu: 'Het bouwkeetje was een vervolg op wat ik in Theater Zeebelt in Den Haag had gedaan, daar was ik met een ladder door het dak gegaan voor een installatie op 21 december. Dan is de zonsondergang het verst van het westen verwijderd en precies op die lijn – dat is ook de lijn van zonsopkomst op 21 juni – stond dat theater.'

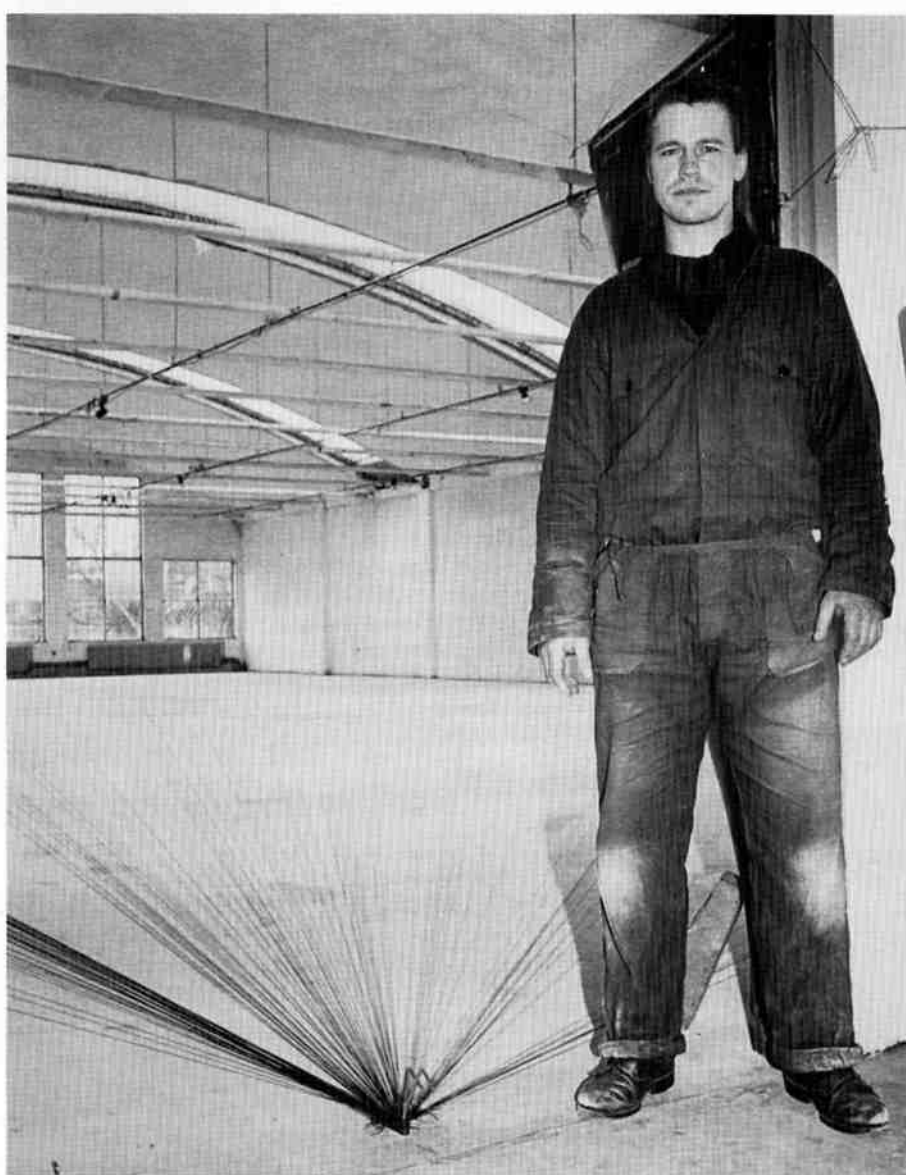
Eerst las ik dat het stadhuis van Rotterdam op die lijn stond, tenminste op de dag dat jij daar de Maaskantprijs kreeg. Later begreep ik dat het om het Gemeentemuseum in Den Haag ging. En nu blijkt dat het Theater Zeebelt is geweest.

'Alle drie! Het kan puur toeval zijn maar ik denk dat het komt doordat architecten, vooral in de jaren 20 en 30, zich nogal verdiepten in theosofie en antroposofie, vooral in Den Haag. Ja, je wilt zo'n gebouw toch vastzetten zodat het niet toevallig maar ergens staat maar ook nog klopt met iets. Het moet vastzitten aan de rest, aan alles wat draait en doet. Ikzelf heb jarenlang steencirkels zitten bekijken: Stonehenge, Callanish, Brogar, en in Ierland, Bretagne, die staan allemaal op bepaalde richtingen. Met de pyramides in Egypte is het net zo. De weg er heen staat iets op het noordoosten onder een flauwe hoek ten opzichte van oost-west, en die is weer gericht op hun zonsopkomst en -ondergang, in hun zomer en winter. Het zit gewoon in mijn kop, ik vind het mooi, indrukwekkend, dus je gebruikt het automatisch. Misschien kom je er nooit meer vanaf.' (lacht)

Er gaat geruststelling uit van zo'n houvast.

'Het zou heel zielig kunnen zijn als je bij het tekenen van je maatverhoudingen bang bent om een keuze te maken, als het je te makkelijk wordt gemaakt om te kiezen tussen een aantal mogelijke strepen. Als je vrij kunt schetsen kijk je, teken je en is het gewoon goed. Of het is slecht en dan gooi je het weg. Maar zodra je het met de lineaal uittekent moet het precies kloppen, iemand anders moet het kunnen bouwen, die moet weten hoeveel hout hij nodig heeft. Niets is moeilijker dan een lijntekening te laten kloppen met een vrije schets, *eigenlijk zijn de vrije schetsen het meest exact*. Maar misschien zitten ook daar die mooie verhoudingen al in, misschien ben je al zo verpest, is je oog al zo in een bepaalde richting geduwd dat je alleen gebouwen die aan die getalsmatige wetten voldoen als mooi ziet.'

In 1985 ontwierp Körmeling zijn *Zeelandpier* van Hoogerheide in West-Brabant naar Vlissingen (40 km). Ervan uitgaande dat het aardoppervlak gebogen is maakte hij een pier die recht was

John Körmeling in De Fabriek
foto Peter Cox

en bij Vlissingen een hoogte bereikte van 159 meter. Op dat punt zou men met een lift omhoog kunnen en door de hele constructie terugkijken richting Hoogerheide.

Hoe is die 159 meter bepaald?

'Met een bepaalde formule die landmeters gebruiken. Na 5 km is de hoogte 1,60 m en daarna loopt het heel snel, kwadratisch op. Maar 159 meter is slechts een benadering. Misschien zou hij iets hoger moeten, bijvoorbeeld 164 meter, maar 159 vond ik mooier klinken. 162 is een beetje wiebelig, 159: dat staat.'

Intuïtie

'Het klopt wel maar niet helemaal. Daarom moet je het zo laten kloppen dat het goed klinkt. Overigens is de pier op zondag gesloten want ze zijn nogal streng gereformeerd daar. Op zondag wordt de pier zichtbaar gemaakt met licht dat

weerkaats wordt door twee spiegels.' Hij houdt zijn handen aan weerszijden van zijn hoofd en zegt: 'De twee spiegels van de Zeeuwse vrouwen.' Körmeling vertelt hoe hij onder grote druk werkte aan de pier, die in drie maanden verzonden en gemaakt moest worden, terwijl publikatie bij voorbaat vaststond.

Maar het ergste vindt hij dat een plan dat goed is en waarover men enthousiast is toch niet door gaat, zoals bij Fort Asperen. Voor hij daarover van wal steekt zegt hij dat hij een keer droomde dat hij in Zwitserland alle bergen bij elkaar veegde tot één grote berg. En dat het mooiste van Nederland is dat het zo plat is.

'Als je op Fort Asperen staat verwacht je een uitzicht maar je ziet niks, het staat vol bomen. Zoals je je hoofd uit een luik steekt en over de vloer kijkt zo leek het me mooi om in Asperen uit die bomen te komen en zo tjoep over die vlakke te kijken, dus die bomen te scheren op ooghoogte. In heb mijn plan genoemd: *Genieten van de schoonheid van de vlakke*. In overleg met een boomchirurg werd het scheren een combinatie van rooien en snoeien. Het vlak zou dan overheersen en af en toe steekt er nog iets doorheen. Vond ik ook goed, het hoeft niet zo te zijn dat je boven komt en meteen wilt bukken uit angst dat er een mes over je heen komt.

Maar Staatsbosbeheer en Monumentenzorg zeiden: nee, we willen dit behouden vanwege de historische waarde van de camouflage. Nu had ik net een driehoekig verkeersbord gemaakt met

een rode rand en daarin het teken van Monumentenzorg, dus dat kwam goed uit: Pas op, Monumentenzorg! Ik ben gaan uitzoeken hoe het vroeger in elkaar zat rond dat fort, kreeg foto's in handen waarop het fort zo kaal was als een knikker, met alleen gras en een hekje erom. In een boekje stond dat die lui uitzicht moesten hebben tot aan de wijde horizon en dat ze bovenop thee gingen drinken. 'Het was wel een hele klim maar boven konden we genieten van het weidse uitzicht.' En die foto's waren toch van toen het fort al zestig jaar oud was, dus als de bomen tegelijk met het fort waren geplant waren ze al 20 meter hoog geweest.

Toen werd alles terug genomen, dat van die camouflage was nooit bewaard. Er was een andere reden, namelijk: *Laat groeien wat groeit*. Vogels, planten en dieren moeten groeien maar mensen dat zijn zulke monsters, die moeten het liefst maar verdwijnen, die worden als dieren gewoon weggecijferd. Ze zeiden: je maakt de bomen kapot. Maar als je graaft zeggen ze niet: je maakt de aarde kapot, nee, dan maak je een kuil. Als iemand een beeld uitkapt maakt hij niet de steen kapot. Ze vroegen: wat doe je met dat hout van die boomkruinen, ik zei: daar maak ik een catalogus van. (lacht hartelijk) Nu heb ik het plan er een zweefmolen neer te zetten. Je gaat in zo'n bakje zitten, al draaiend ga je omhoog en op dat moment zie je het uitzicht.'

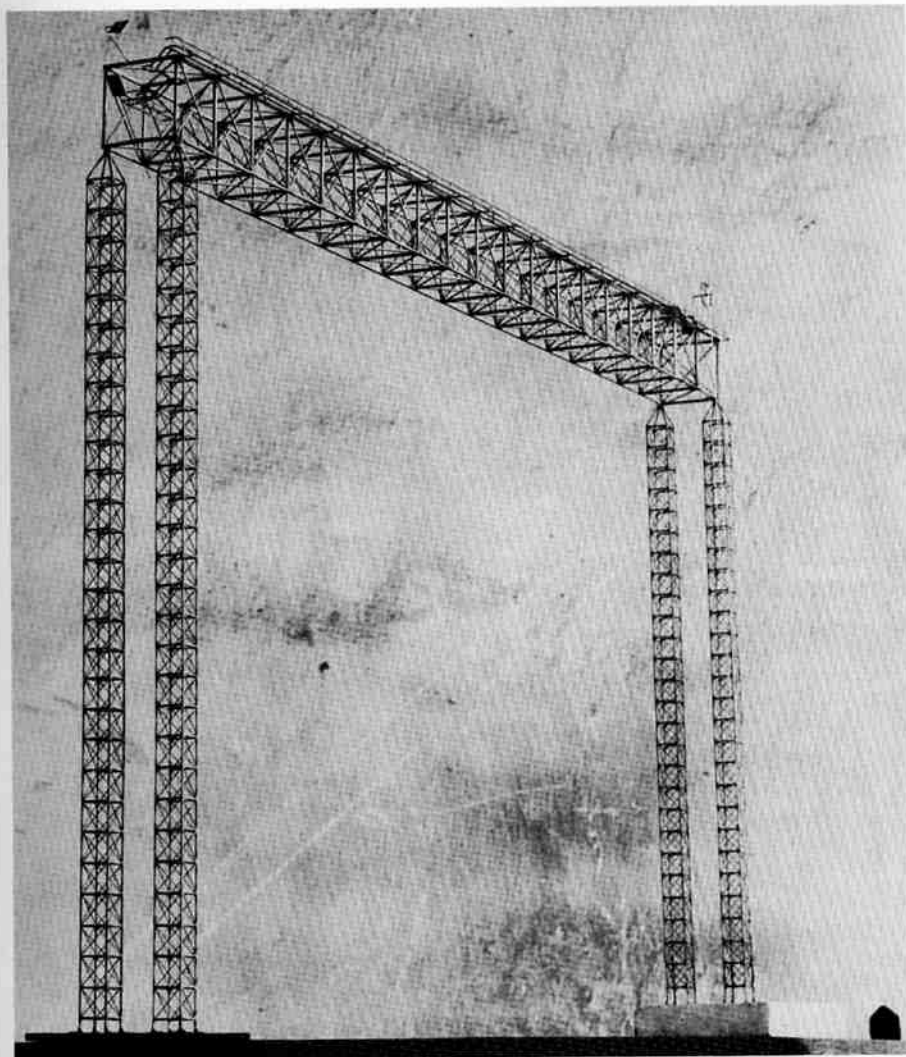
Hoe heeft die speelse geest zich ooit in de discipline van een bouwkundestudie kunnen wringen?

'Na het eerste jaar ben ik dan ook weggelopen, ik ben gaan werken, timmeren en metselen. Daarna ben ik een jaar discjockey geweest en heb zitten tekenen, ben veel in het prentenkabinet geweest. Ik heb etsen van Rembrandt nagetekend, koppen, al die haren, al die krullen van Dürer, precies zoals ze liepen. Ik heb ze ook in het heel groot gemaakt, in vond dat dat beter was. Toen heb ik me opgegeven voor een kunstacademie in Tilburg, ik heb er ook even op gezeten maar ik wou toch groter, ik vond het veel te eng. Eigenlijk wilde ik nog steeds bouwkunde maar ja, in dat eerste jaar had ik niet anders gedaan dan ontwerpen volgens het zogenaamde SAR-systeem, een maatsysteem waarin alles gebaseerd is op 30 cm. Werkvlakken van 30 cm, een ijskast is $2 \times 30 = 60$ bij 60 cm, een slaapkamer is 210 bij zoveel keer 30 cm, flauwekul. Ik dacht meer aan kathedralen, geweldige kolommen en zo. Het was de hippe tijd, begin jaren zeventig, het interesseerde je geen zak, je ging liften, weg.'

Je wou groter.

'Ja, ik at ook in de mensa want dat was niet lekker maar wel *veel*. Na twee jaar te zijn weggevoerd ben ik opnieuw begonnen bij bouwkunde. Een begeleider in het eerste jaar heeft mij eigenlijk gered, hij zei: dit is niks voor jou, ga jij maar buiten spelen, jij moet dingen maken. Ik zou zuilen maken maar dat kon niet want er waren geen materialen. Toen zijn het zandzuilen geworden die ik heb uitgegraven. Ik had boekjes gezien uit Ethiopië waar kerken werden uitgehakt in de rotsen, er was ruimte gemaakt door andere dingen weg te halen. Dat heb ik in mijn eerste jaar gedaan. Plus een eindeloze hoeveelheid boeken gelezen, de ene week Indiase archi-

Zeelandpier
foto Peter Cox

tectuur, de volgende Russische, de derde week Mexico. Ondertussen zat je met maatverhoudingen te prutsen: waarom was de ene nou beter dan de andere.

Een pater in Vaals, Dom. H. van der Laan, had daar een boek over geschreven, dat ging alleen maar over eigenschappen van vormen: wanneer is iets een blokje en wanneer is het geen blokje meer maar een staaf en wanneer wordt het een spriet. Ik ben naar hem toegegaan, heb zijn boeken gelezen en vond die kerel hartstikke interessant. Hij dacht bloedserieus na over groottes en ruimtes. Ik heb een tijd gedacht dat als iets mooi was het ook moest kloppen met zijn theorie, de theorie van het plastische getal. Maar een aantal dingen klopten er helemaal niet mee. Het liep spaak en ik heb de theorie weer verlaten, ik wou er niets meer mee te maken hebben, iets goedkopers kon ik me niet meer voorstellen.'

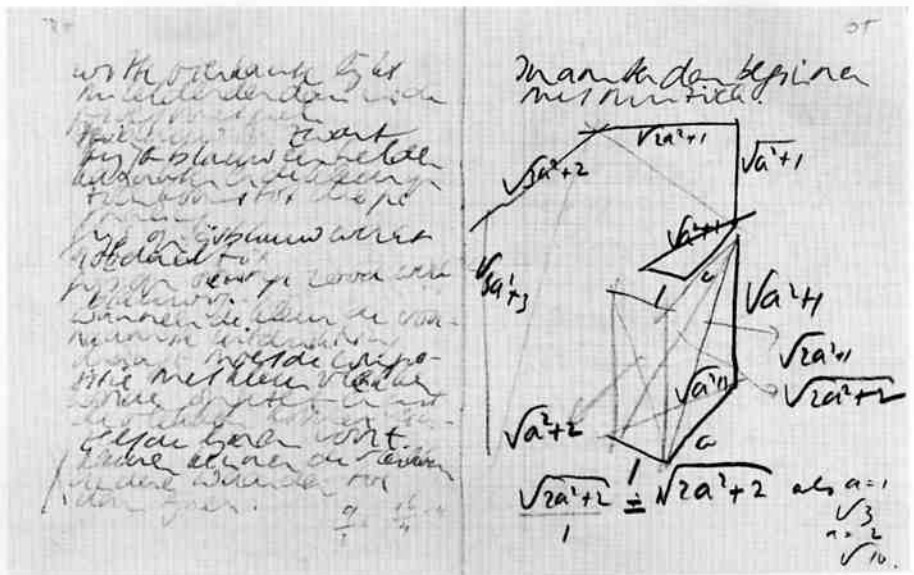
Maar het zit er nog steeds in.

'Het blijft boeiend: waarom zit iets zo en niet anders. Maar dan niet volgens die theorie van het plastische getal, 1,3245, of van het gulden snede getal, 1,618, en daarnaast heb je nog een eindeloze hoeveelheid reeksen. Waarom zou de ene reeks beter zijn dan de andere? Ik wou een *Handboek voor Schoonheid* maken en al die verschillende maatreksen laten zien en laten zien dat je niet kon kiezen, dat je er niets aan had. De enige waarde van het boek was dat het zijn eigen nuttelosheid aantoonde, het toonde aan dat je van dat moment af weer vrij was.'

Ontsnapt uit de gevangenis.

'Stel dat je bijvoorbeeld Wim T. Schippers zou willen vangen in zo'n theorie, dat kan natuurlijk van geen kanten. Maar die is wel steengoed. Toen ik dat boek van Bernlef en K. Schippers gelezen had, *Een cheque voor de tandarts*, kelderde die theorie nog een keer kilometers. Om er helemaal los van te komen heb ik een maatreks zitten bedenken die de meest minimale is. En of iets nou lelijk is of niet, toch moet het dan gewoon zo. Er bestaat een groot aantal maatreksen, het is moeilijk kiezen en als je al een voorkeur hebt is die misschien weer aangeleerd. Je zegt dan: Ik kies een eenheid, zo groot, willekeurig, hoe groot moet nu de volgende zijn die er zo dicht mogelijk bij ligt maar er wel van verschilt, een minimaal verschil in hoeken, richtingen, etcetera. Ga je dat construeren dan komt daar de wortelreeks uit: 1, $\sqrt{2}$, $\sqrt{3}$, $\sqrt{4}$, $\sqrt{5}$. Je kunt bewijzen dat dat de meest minimale is.' (Volgt een uitleg die sprekend lijkt op de wet van Pythagoras)

'Ja, je denkt dan aan $a^2 + b^2 = c^2$ en zo, maar in feite gaat het over oppervlakte. Stel je bakt een eitje met een bepaalde willekeurige vorm, en nog een met diezelfde vorm maar twee keer zoveel oppervlakte, je hebt als het ware twee maal zoveel zout nodig om het te bedekken. Trek je dan door het ene eitje een lijn en door het andere een lijn die daarmee overeenkomt, dan verhouden die twee lijnen zich als 1: $\sqrt{2}$. Neem je een klodder slagroom en een identieke klodder met twee keer zoveel slagroom erin dan verhouden twee lijnen die je er op overeenkomstige wijze doorheen trekt zich als 1: $\sqrt{3}$. *Gevaarlijk hoor.* (lacht) Dus die wortelreeksen die je altijd hebt zitten leren voor driehoekjes en vierkantjes blijken nu op te gaan voor willekeurige vormen. De ene gaat over

oppervlakten en de andere gaat over volumes. Je kunt ermee werken en je kunt ze zelfs op je gitaar afzetten. Het klinkt niet, maar als je een aantal van die idiote tonen gehoord hebt kun je voorstellen hoe de volgende klinkt. Dus die hebben met elkaar te maken.

Maar het blijft een houvast op grond waarvan je kiest, en de volgende keuze is daarmee dan weer in verband te brengen. Het werkt onderling en zo wordt het toch weer een ding, dat is wel het gekke. Als je eenmaal een maat hebt gekozen, welke ook, dan wijs je automatisch een plek aan die cruit volgt volgens de wortelreeks.'

Grijp je nog weleens naar Een cheque voor de tandarts!

'Op de middelbare school was ik helemaal idolaat van Barbarber en zo, Buddingh': *In de goot zag ik het liggen / een leeg Heinz-blikje / meteen dacht ik aan jou / 57 variaties*. Achteraf zie je dan weer dat 57 het 4/7de deel van 100 is en dat 57 en 43, samen 100, in een verhouding staan van 1,3245. Het slaat nergens op, maar 57 variaties klinkt wel veel steviger dan bijvoorbeeld 52 variaties, of 28. 28 is een beetje sloom, 52 schommelt een beetje. Maar op mijn eindexamen Nederlands heb ik een lijst ingeleverd van alleen maar dat soort gedichten, steengoed!'

Dan gaat de telefoon en Körmeling spreekt met de beller af dat hij langs zal komen. Hij vraagt het huisnummer. 'Wat? 57?' Als hij heeft neergelegd zegt hij: 'Huisnummer 57! Spoken!' Hij pakt zijn agenda om de afspraak te noteren. Er valt een kaartje uit, het bewijs van lidmaatschap van de Donald Duck Club. Het is de prijs die de bouwkundig ingenieur won met het verzinnen van een naam voor een müsli-smaak: *Huissmaak*. De dadaïst in de maatreksenfanaat. Hij gunt mij een blik in de tientallen aantekenschriften met de meest uiteenlopende invallen. (Het woord multiple naast een uier met veel tepels, ontwerpen van niet-nodige postzegels voor op enveloppen met 'postzegel niet nodig'. Komt het gesprek op werken in de breedte.

'Je hebt kunstenaars die zeggen: ik werk met textiel en die maken dus textielobjecten, zo werken ze nu eenmaal. Of ze werken met schaalmo-

Ontwerpmachine
foto Peter Cox

Naar de speeltuin, installatie HCAK, Den Haag
foto Peter Cox

del en maken alleen schaalmodellen. Of alleen spiegels of alleen geluid, steeds maar weer die snaren aanspannen. Of iemand zegt: ik ben altijd heel erg geboeid door geschiedenis. Ha, dat kan helemaal niet! Nee, mensen die hun ideeën overal op los laten, die moet je hebben. Tatlin en Melnikov bijvoorbeeld. Die schilderden ook en ontwierpen kleding, meubels, zelfs kachels. Tatlin zei dat de mens het vliegen verleerd is, dat hij weer moet leren vliegen als fietsen en zwemmen, alleen die opmerking al is geniaal.'

Maar Tatlin ontwierp misschien kleding omdat dat beter viel bij de nieuwe machthebbers in Rusland. Hij wilde bovenop zijn 400 meter hoge Monument voor de Derde Internationale een projector om op de wolken propagandaleuzen te kunnen projecteren.

'Mooi! Hij wou het overal vanaf schreeuwen! Alles moest dienen om de ideeën die ze hadden naar buiten te brengen, of het nou scheepstorens waren of fabriekspijpen, alles werd gebruikt om hun ideeën te verduidelijken of te verbeelden, niets gingen ze uit de weg. Dat is natuurlijk het beste: alles erbij slepen om dat wat je wilt uit te dragen. Gewoon 100 meter hoger gaan dan de Eiffeltoren! Alleen al dat besef van tijd dat hem ertoe bracht de ruimtes in die toren te laten draaien, de ene in een jaar rond, de tweede in een

maand, in een dag, een uur. Zeer ruimtelijk, een zeer bevrijdend ding.'

Hoe hoog zou jij willen gaan?

'Drieduizend kilometer. Ik had namelijk een plan voor de *Beringstraat*, je hebt daar twee eilanden op de plek waar de datum verspringt. De vraag was om die twee eilanden met elkaar te verbinden. Ik wou er twee plekken van maken die zonder datum zijn, twee plekken die altijd licht zijn, nooit donker worden. Als je nou maar hoog genoeg gaat kom je voorbij de plek waar de schaduw van de aarde, de nacht valt. Daar kun je het licht opvangen en terugleiden naar die twee plekken, gelijktijdig, tijdloos, zonder datum. Ze krijgen permanent licht dat op hetzelfde moment wordt opgevangen. Ik zou daar 3000 km omhoog moeten. Maar het ging alleen om het idee. En ik bedacht me dat ik natuurlijk ook twee plekken had kunnen maken die altijd donker zijn, twee dichte doosjes. Maar licht is mooier, je bouwt gewoon flink omhoog. Op de meest gunstige plek moet je toch nog altijd 500 km bouwen, want de aarde staat scheef in een verhouding van 3:7, de verhouding die ook zit in een baksteen.'

Je wilt omwille van het licht niet alleen zeer hoog bouwen, je doet ook radicale voorstellen om te slopen. Op het Utrechtse Domplein dacht je alle problemen op te lossen door een compleet blok met de grond gelijk te maken.

'De Nederlandse steden zijn volkomen verstopt. Laatst in Amsterdam zag ik hoe een vrachtwagen die vanaf een brug een bocht wou maken vast kwam te zitten tussen twee van die paaltjes. En wat stond erop? Verhuizingen! Hij zat helemaal vast! Die steden zijn verouderd, een bezienswaardigheid geworden. Wel mooi om te zien maar als je je wilt verbinden met de rest moet je ingesteld zijn op snelheid. Vandaar mijn nieuwe plan: *Utrecht 2*. Ik redeneerde: Utrecht is ontstaan aan de Kromme Rijn, er ontstonden wegen die een kruispunt vormden waaraan een stad kwam te liggen die zich steeds meer uitbreidde. In de loop van de tijd is er een nieuw kruispunt bijgekomen, dat is Oudenrijn. Daar ligt Utrecht nu naast. Ze doen net of die snelwegen joekels van barrières zijn maar het zijn gewoon twee of drie banen aan elke kant. Je hebt steden waar zestienbaans wegen dwars door het centrum gaan, niemand vindt dat vervelend. Ook dat lawaai is er constant, dat hoort zo. Nu is Utrecht het centrum van Nederland maar straks is het een stadje ergens in Noord-West Europa. Je moet je verbinden met andere steden anders word je net als Friesland: totaal afgeschermd met een hek er omheen, een eigen cultuur die alles wil behouden. Dan word je zielig, een bezienswaardigheid die niet meer werkt, niet meer produceert, dan ga je dood.

Dus je moet dat kruispunt Oudenrijn weer als het centrum van de stad zien. Je bouwt een nieuw stuk Utrecht, Utrecht 2, aan de andere kant van het kruispunt. Een soort klont die pas begint op 50 m hoogte, een kolossaal gebouw op poten, waar de weilanden zo mooi onderdoor gaan. Via hellingbanen ga je omhoog, je kunt met je auto zo je flat inrijden. En dan niet zo'n klein flatje maar minstens duizend kuub. En dat heet dan Utrecht 2, U2, you too.'

Het woord is ook belangrijk voor je. Op het Shaffy-theater heb je in TL de woorden *Zo hoog als je ogen, zo breed als het complete* aangebracht. Op een gebouw in Vlaardingen *De negende van Oma*.

'De tekst op het Shaffy-theater wijst op twee eigenschappen van de horizon. De horizon is altijd op ooghoogte en of hij nou ver is of niet hij is altijd compleet want hij sluit zich rondom je. En het gebouw in Vlaardingen is het negende gebouw van O.M.A., een flat van acht verdiepingen waarvan ik achteraf hoorde dat het een gebouw voor ouderenhuisvesting is.

Een andere tekst heb ik aangebracht op een gulden. *God zij met ons* klinkt afhankelijk, smekend, als Hij er maar bijkomt, van buitenaf naar binnen toe. Ik heb die tekst eraf geslepen en ver-

vangen door: *En dit hier terwijl ik*. Dat is juist het omgekeerde, het werkt nu van binnen naar buiten. *Terwijl* vind ik het meest ruimtelijke woord dat er bestaat, het is verreweg het mooiste woord. Zoals ook in mijn gedicht *Orde*.'

Orde

*Er is Eens
Ervan is Nog
Ertussen is Toen
Erdoor is Terwijl*

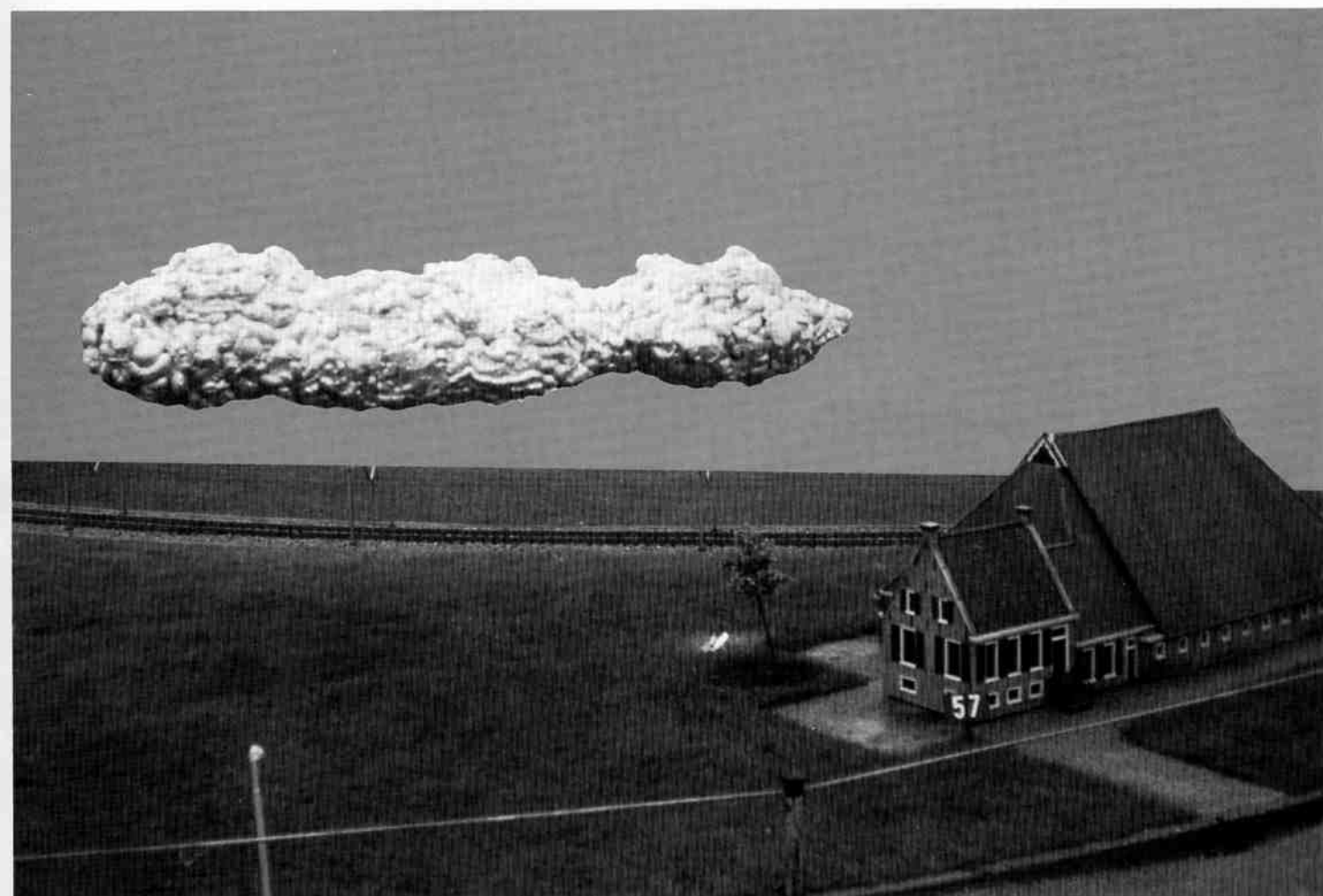
*Nog eens
Nog een keer
Nog een
Een en nog een*

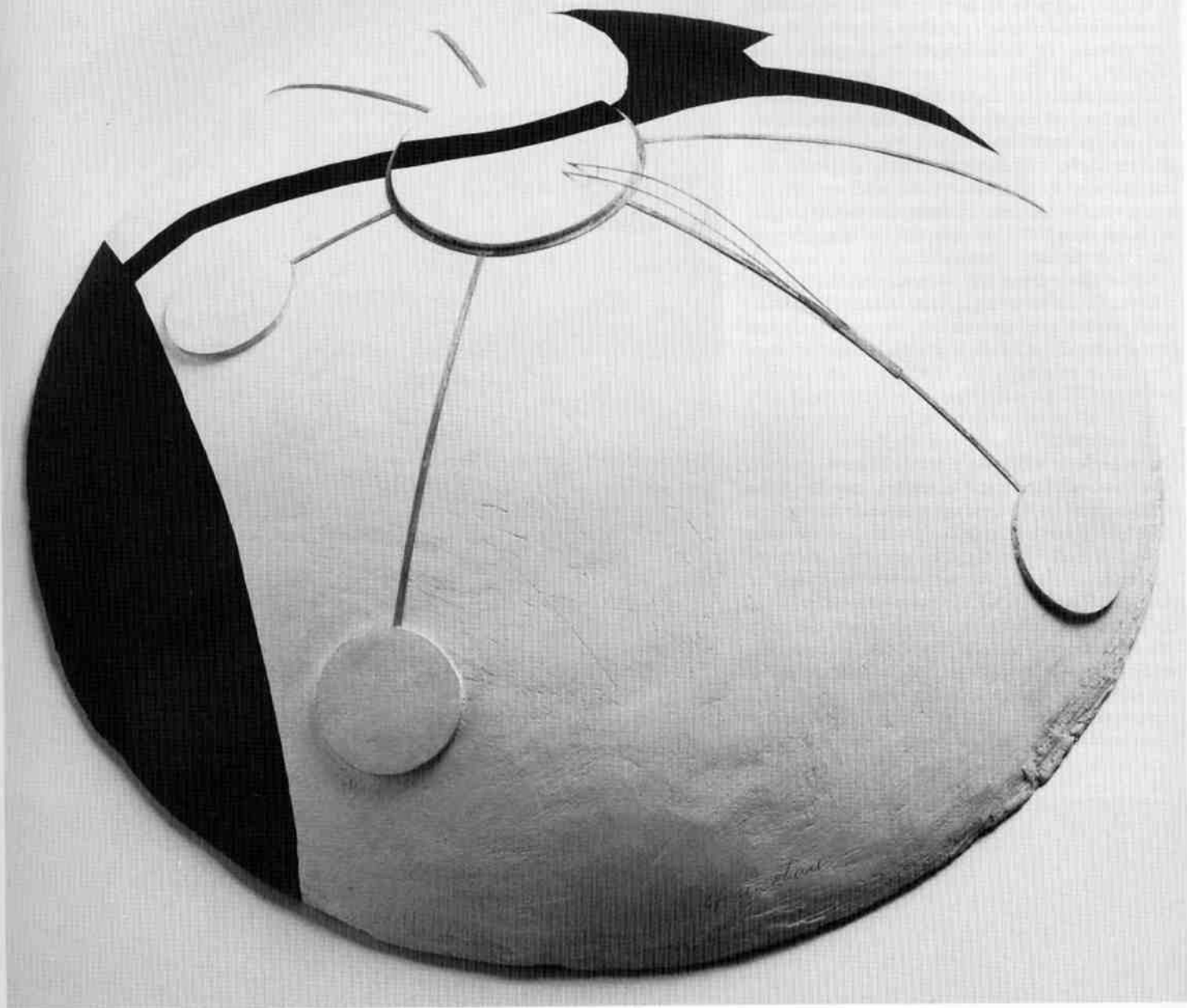
Shaffy theater, Amsterdam

De mooiste plek van Nederland

'Toen ik een plan moest bedenken voor het Eendrachtsplein in Rotterdam was mijn eerste gedachte: je kunt het zo goed doen als je wilt maar als het regent is het altijd klote. Je zit liever op een lelijk plein in de zon dan op een mooi plein in de regen. Wat een land hè. Eerst al zo vlak beneden en dan ook nog zo'n vlak erboven, een dak, een lekkend dak en daar boven is het prachtig weer. Zoals je ziet als je met het vliegtuig op vakantie gaat, even door de wolken en boven schijnt de zon. Ik dacht: ik laat het Eendrachtsplein gewoon de chaos die het is en maak een gat

in een wolk waar een spetter licht doorheen komt. Dan wordt het vanzelf de mooiste plek van Nederland. Ik moest iets verzinnen waarmee ik dat kon verwezenlijken. Maar een machine die een wolk opzij kan schuiven of oplossen bestaat nog niet. Nu heb ik het plan uitgevoerd in Madurodam. De wolk met het gat is 1,40 bij 2 meter groot, van schuim en zilver gespoten. Hij hangt boven een stuk gras met een lamp erboven, acht keer zo sterk als het groot licht van een auto. En beneden zit een mannetje in zijn zwembroek te genieten van de zon.'

Horizonweg Amsterdam

'Amsterdam is een bezienswaardigheid, dus zou het mooi zijn als je Amsterdam ook even in zijn geheel kon zien voor je erin gaat. Zoals je eerst even vanuit Beek Maastricht ziet liggen voor je de stad ingaat. Ik wou een omhooglopende route maken, 80 à 90 meter is al genoeg om Amsterdam te zien liggen tussen IJsselmeer en duinen. Amsterdam in een vlakte, in een glimp even, 120 km per uur, harder mag je niet. Bij de Utrechtse brug zou je weer uitkomen. De Ringweg die in 1992 opengaat is nagenoeg een ring, 32 km lang en het centrum ligt bij het Damrak, de plaats waar de Amstel in het IJ komt, de oudste plek van Amsterdam.

Nu ligt in een vrij landschap de horizon meestal 5 km ver weg, naar twee kanten zie je dus 10 km. De omtrek van de cirkel die die 10 km als middellijn heeft is $2 \pi r$, ± 32 km. Dus die oudste huizen van Amsterdam keken uit het raam en zagen die Ringweg van nu als hun horizon. Nu was mijn voorstel om de naam Ringweg te vervangen door Horizonweg, je hoeft alleen maar een bordje te plaatsen. De eerste jury heeft het afgekeurd, nu wordt het voorgelegd aan Rijkswaterstaat. Alleen die naamsverandering, heel eenvoudig. Ik ga een boek maken van 10 cm dik en 5 meter lang, met doorsneden erin van steden, zodat je de wereldsteden onderling kunt vergelijken en kunt vergelijken met de steden van hier.'

Psychiatrisch Centrum

'Het gebouw heeft een gang in het midden met rechts en links kamers eraan. Het is dus een in zichzelf gekeerd gebouw, je hebt altijd het gevoel dat je in een kamer zit die aan een middengang vastzit. Ik heb alle muren en vloeren eruit gehaald en vervangen door een rij dikke zuilen, een massa, in het centrum, waardoor de richting opeens van binnen naar buiten gaat. Net als bij kerken: de middenruimte is het belangrijkste maar zet je de zuilen in het centrum dan gaat het andersom werken. En ze *wilden* met dat Psychiatrisch Centrum ook naar buiten treden, ik heb het gebouw als een patiënt behandeld. Het is een grote open ruimte met kolommen van 9 meter hoog en 2½ meter dik die aan de bovenkant zijn voorzien van groene TL-buizen. Het stráált naar buiten toe. Maar de psychiater zei: ze worden nog gekker dan ze zijn. Nee, binnenkomen en weer de zoveelste kunsttoepassing zien, dat is pas erg! Mijn tekst is: *muren en vloeren worden zuilen en balken die staan en dragen*. Ik heb uitgerekend dat als je alle verwijderde muren bij elkaar veegt je nagenoeg dezelfde massa krijgt als in de kolommen zit.'

